

Miljøomsyn i kvardagslivet

Berit Skorstad

dr.polit.

Fakultet for samfunnsvitenskap, Høgskolen i Bodø

E.post: berit.skorstad@hibo.no

Abstract

What are the implications of environmental consideration in everyday life? The purpose is to describe some social, cognitive and ethical aspects that can promote or limit environmental practices. The basic theoretical approach is eclectic, different kinds of social theories on everyday life; the "lifeworld" and habitual morality are used to shed some light on the empirical findings. By using qualitative interviews but also second-hand statistical material, the article shows that both knowledge, deliberation and practical opportunity are necessary to strengthen environmental practice in everyday life. The actors' knowledge, however, is not necessarily of the new, expert type. Just as important is the practical, situated and traditional knowledge about how to limit consumption and waste production. The women in the qualitative interviews show that complexity and routinisation characterise their lifeworld. In order to deal with this complexity, they seem to have developed good routines and a type of practical wisdom and traditional household approach, which combines new environmental information with practical consideration of everyday life. However, they are dependant on opportunities and structural adaptation, which is beyond their control.

Keywords: Environment, everyday life, practical knowledge, environmental habitus

Miljøomsyn og miljøvern har sosialt og politisk hatt mange uttrykk og virkemiddel. Med eit aukande fokus på det moderne samfunn og levesett sitt samband med miljøproblema, har samfunnsvitenskapeleg forskning ny relevans. I sosiologien har dette fokuset etter kvart mellom anna blitt retta mot forholdet mellom medvit, haldningar og handlingar (Dunlap m.fl. 2000). I denne

artikkelen er spørsmålet kva muligheiter og grensar for miljøomsyn ein ser i kvardagslivet. Det er satt særlig fokus på korleis kvardagslivets kompleksitet og rutinisering gir føringar for å ta miljøomsyn.

Utpeikinga av forbruk som eitt sentralt område i miljøpolitikken kan sjåast som uttrykk for forbruksfokus og individualisering av miljøpolitikken, men kan også vere eit utslag av auka miljømedvit og etisk medvit hjå folk (Bortne m.fl 2003). Uansett har forbrukerretta satsing i miljøomsynet brei politisk støtte, og den danske sosiologen Bente Halkier skildrar det slik:

Denne situasjonen er opstået, fordi den offentlige miljødebat siden slutten av 1980'erne har tillagt det enkelte menneske et direkte medansvar for miljøproblemerne i vedkommendes dagligdag. (Halkier 1998, S. 6).

På slutten av 1980-tallet kom ei bølge av aktivistidear som gikk ut på å sende signaler til produsentar og dagligvarehandelen om kva produkt som var grøne og ikkje¹ (Bortne m.fl 2003, Throne Holst 1999, Seippel 2000). Alle som var miljøengasjert på denne tida, minnst boikott av vaskemiddel med fosfat, sprayboksar med KFK-gassar, varar med unødig emballasje osv. Nokre byrja sortere søppel sjølv om det ikkje fanst ordningar for det, og byrja å sykle for ikkje å bruke privatbil unødig.² Å halde igjen på forbruket vart viktig for å redusere søppel og forureining. Mykje av desse handlingane hadde ein sterk symbolverdi som signal til andre forbrukarar, produsentar og politikarar, og med det få til ei endring mot eit meir miljøvenleg samfunn. Etter kvart kom miljømerka varar (Stiftelsen miljømerking i 1989) og dei mest kjende miljøsyndarane vart omtrent borte i daglegvarebutikkane. Vaskemiddel og hårspray kunne kjøpast utan at ein lenger trengte å tenke på miljø. Søppelsorteringsordningar vart innført i mange kommunar, og det var ikkje lenger behov for å legge emballasje igjen i butikkane (SSB 1998). Med søppelsortering kunne ein kaste mat med godt samvit, for mat vart til kompost, papir og kartong vart gjenbrukt, og til og med plast kunne brukast igjen til nye produkt. Også bilane vart mindre miljøskadeleg med at ein fikk motorar som ikkje trengte blyhaldig bensin, og katalysatorar som fjerna mykje skadeleg utslepp frå bilar (Norsk Petroleumsinstitutt 2001). Alternativ transport til privatbilen vart derfor ikkje lengre like påtrengande som før. Teknologien hadde letta den individuelle aktøren for ansvar. Utover på 1990-talet merka ein at deltakinga i miljøorganisasjonar sank dramatisk, og miljøproblema vart ein minimal del av politiske debattar i media. Likevel – eller kanskje som ein del av denne tren-

den – sto trua på personlig endring av livsstil sterk hjå miljøørsla (Halkier 1998, Seippel 2000, Bortne m.fl. 2003).

Sjølvs om vitskap og forskning har vore sentrale for å sette miljøproblema på dagsorden, kan ikkje norsk sosiologi seiast å vere særleg tydeleg i miljødebatten. Likevel har det vore gjort sosiologiske studiar av miljøomsyn, og spesielt har Statens institutt for forbruksforskning (SIFO) gitt miljøomsyn i forbruk stor merksemd. I internasjonal sosiologi har miljøsociologien etter kvart satt sitt preg på faget. Dei seinare 10-15 år har feltet "Environment and society" til dømes vore ein av dei største forskingsgruppene i både den internasjonale (ISA) og den europeiske sosiologiforeininga (ESA). Miljøsociologien har likevel ikkje hatt kvardagslivet som sentralt forskingsfelt inntil for få år sidan. Dette har mange grunner, men ein av desse er at miljøsociologien få år etter at han vart etablert, hamna inn i ein skjelsettande debatt om epistemologi og vitskapsteori. Spesielt tok debatten rundt konstruksjonisme mot realisme mykje tid og plass innanfor feltet på 1990-tallet og over i vårt hundreår (Benton 2001, Lidskog 1995, Buttel 2001). Denne debatten ser no ut til å ha lagt seg litt, og det er igjen opning for å ta opp det sosiale og kulturelle aspektet av miljøomsyn utan å måtte ta opp tunge vitskapsteoretiske tema samstundes. Sosiologisk litteratur på miljøomsyn i forbruk har hatt noko ulike tilnærmingar; frå fokus på sosiale markørar (kjønn, alder, utdanning) (Dunlap et al. 2000), til meir kritisk sosial teori som ser livsstilsfokuset som avledning frå den politiske agenda kor miljøomsyn eigentleg høyrer heime (Hobson 2003), og til sist den retninga som fokuserer på forbruk som sosial praksis (ibid).

I denne artikkelen er målet å skildre nokre sosiale, kognitive og strukturelle forhold som ligg til grunn for miljøvenleg åtferd i kvardagen, og forhold som set grenser for slik åtferd. Det nye i artikkelen er fokuset på praksis og tradisjon, i staden for forholdet mellom haldning. Mange av dei som har gjort studiar på dette feltet har vore opptatt av endring av handling og åtferd. Eitt poeng i den hverande artikkelen er at miljøomsyn i kvardagslivet også tenderer til å bygge på "gamle" hushaldstradisjonar og rutinar som vektlegg ressursparing og gjenbruk.

Mykje av det som kjem fram her, er kvardagslege vilkår og utfordringar som kan synest trivielle. Trivialiteten i desse skildringane gjer det likevel ikkje mindre interessant å forstå. Dei viser at små vanar kan vere sentrale i folk sitt forsøk på å handtere dei store spørsmåla i samfunnet. Sett i lys av miljøproblematikken generelt kan artikkelen sjåast som eit døme på *korleis ein miljø-*

politikk som overfører ansvar for praktisk miljøomsyn til den enkelte kan fortone seg. Med utgangspunkt i kvinner si oppleving og etterleving av miljøkrav i kvardagslivet vil eg skildre kva vilkår som gir føringar og kva som set grensar for miljøomsyn. Problemstillinga er knytt til kva praktiske, sosiale og etiske vilkår som ligg til grunn for miljøomsyn i kvardagslivet. Kvardagslivet gir spesielle vilkår som felt, der kunnskap og moral er nært samanvevd med praksis og kultur.

Kvardagslivet som felt og fortolkningsramme

Innleiingsvis hevda eg at forbruksperspektivet er sentralt i miljøpolitikken. Forbruk som omgrep er etter mitt syn noko snevert om ein skal forstå miljøomsyn. Kvardagslivet og den livsverd som omgir det er meir komplekst enn berre knytt til marknadsrelatert forbruk. Kvardagslivet er relevant i miljøomsynet fordi det syner korleis relasjonen mellom det sosiale liv heng saman med ressursbruk, forureining og avfallsproduksjon. Sagt med andre ord; det syner korleis kultur og natur er bunden saman – dette er altså ein studie av økologi i ordets rette forstand; som oikos.³ Miljøomsyn relatert til forbruk, transport og avfallshandtering kunne også vore knytt til sosiologiske omgrep som til dømes rasjonalitet og/eller livsstil. Kvardagslivet som omgrep og analytisk ramme er her sett som særleg godt egna fordi det særleg set fokus på minst tre kjenneteikn som vert relevant i analysen; dette er for det første at kvardagslivet er prega av kompleksitet i kunnskapsbasis, handlingsmotiv og målsettingar. Det andre (også som ein følgje av denne kompleksiteten) er at vanar og tradisjonar vert av stor tyding – det tredje og siste poenget med å nytte kvardagslivet som felt, er at det pregast av praksisomsyn og dermed at handlingsmønsteret har høg grad av pragmatiske omsyn i seg. Kvardagslivet er på dette viset miljøomsyn i praksis.

For å gripe feltets særeigne relasjon til miljøomsyn har eg valt å nærme meg feltet med bruk av kvardagslivet som analytisk rammeverk. Marianne Gullestad (1989) meiner at omgrepet kvardagsliv etterkvart ser ut til å erstatte omgrep som lokalsamfunn og nærmiljø, og at omgrepet i tillegg har som desse utopiske overtonar. Omgrepet kvardagsliv har skifta innhald frå å vere ein kontrast til høgtid til å verte eit samlande symbol, eit symbol som inneheld motstridane element og inneheld politiske og mobiliserande potensiale (Gullestad 1989 s. 172). To viktige dimensjonar ved omgrepet kvardagsliv er ”den daglige orga-

nisering av oppgåver og verksemdar”, og ”hverdagslivet som erfaring og livsverden” (Gullestad 1989 s. 18). Her dreg Gullestad fram at kvardagslivet ikkje berre er reint praktiske gjeremål som er naudsynthe for at hushaldet skal fungere, men også korleis enkeltindividet sjølv oppfattar og tolkar sin kvardag.

Med å bruke kvardagslivet som eit analytisk felt, er det viktig å seie noko om kva som gjer dette feltet særigeit. Kvardagslivet brukast for å skilje det frå mellom anna arbeidsliv, næringsliv, og til dels kultur- og friluftsliv. Kvardagslivet vert på sett og vis det udefinerte livet som assosierast med heim og privatliv, og som har med daglege vanar og rutinar å gjere. Mykje av det vi assosierer med arbeids- og næringsliv gjeld ikkje for kvardagslivet. Dei tyske sosialfilosofane Husserl, Schütz og Habermas snakkar om kvardagslivet gjennom uttrykket ”*lebenswelt*” – livsverda (Knowles 2000, Schütz 1951/1978, Habermas 1984). Det som karakteriserer denne forskjellen, er den sosiale ramma som handlingar skjer innanfor. Vi skal i det neste sjå korleis ”livsverda” er fruktbar til å skildre det særigne med kvardagslivets handlingsform.

Schütz (1962) understrekar at livsverda har ein egen rasjonalitet som ikkje er den same som vi til dømes ser i vitskap og politikk. Motiv og handling heng ikkje saman på same måte. Vi handlar på grunnlag av rutinar og vaner som er overført og gitt legitimitet over generasjonar. Nye grunngevingar kjem til og handlingane justerast, men samstundes er det heilt legitimt å vise til vidareføring av tradisjon. I tillegg er kvardagslivet prega av ei pragmatisk haldning til tilværet (Schütz 1962).

Habermas (1984) har i sitt arbeid gitt uttrykk for at ”livsverda” stadig er under press frå systemverda. Livsverda kan her definerast mellom anna som eit fellesskap av kulturelle og sosiale normer. Meir presist er livsverda ein horisont av kulturelle og sosiale kunnskapar, og individuell ferdigheit som på et gitt tidspunkt pregar oss og vår oppfatning om røyndomen. Moralske normer og verdier har sitt sete i livsverda og legger føringar på korleis vi tenker og handlar og på korleis vi tolkar og vurderer andres handlingar. Livsverda er ein måte å sjå verda på (Fjørtoft og Skorstad 1998). Livsverda reproduserast og vedlikehaldas gjennom sosialiseringa. Men livsverda er ikkje noko statisk. Fordi kulturen stadig får nye impulsar og vi gjer nye erfaringar, vil livsverda være i konstant endring. I og med at vi menneske er forskjellige og har ulike erfaringar er ikkje livsverda identisk hjå alle. I eit moderne pluralistisk samfunn finst det alltid fleire, og til dels motstridande livssyn og røyndomsoppfatningar.

Habermas (1984) sitt omgrep ”systemet” står som kontrast til livsverda. System er dei institusjonelle og målstyrte sidene ved samfunnet og består av et sett

organiserte, planlagde og leiande handlingsformer. Klassiske døme på slike handlingsformer finner vi innanfor vitskap, økonomi og politikk. Dei sosiale relasjonane som pregar systemverda er målstyrt og rasjonelle. (Habermas 1984, Fjortoft og Skorstad 1998). Bruken og fortolking av kvardagsliv og livsverd kan i mange samanhenger vere samanfalle, men når det til dømes er snakk om forbrukaråttferd, må vi òg ta med i biletet at kvardagslivsaktørane opptre innanfor ramma av den økonomiske systemverda. Dei er marknadsaktørar -forbrukarar og handlar til dels innanfor den rasjonalitetsforma som gjeld i marknaden, noko som vert tydeleg mellom anna når pris har ein vesentleg tyding på val av varar. Samstundes er det mykje som tyder på at forbrukarane også i aukande grad tenker meir komplekst enn berre pris og lønnsemd når dei vel varar. Både etikk med omsyn til produsentane sine vilkår, miljø og helse kan kome som aspekt i val av kva og kor ein vel å handle forbruksvarar. Eit nytt omgrep i denne samanhengen er ”den politiske forbruker” (Sørensen 2004), altså eit anna system med anna logikk. På sett og vis politisk forbruk samanfalle med det eg skildrar, men samstundes er desse handlingane også meir enn politiske – meir komplekse. Det kan med andre ord vere vanskeleg å skilje ut når og kor folk i kvardagslivet er forbrukarar og når dei ikkje er det, med andre ord når dei opptre innanfor logikken til systemverda og når livsverdslogikken trer i kraft.

Kompleksitet

Kvardagslivet framstår gjerne som usystematisk og komplekst. Fordi ein ikkje har klare organiserte og strukturelle rammer – slik ein ser i systemverda, vert det naudsynt å handtere kompleksiteten ut frå andre kriterier enn rein målrasjonalitet. Kvardagslivet pregast altså av eit mangfald av handlingsformar og oppgåver og framstår derfor som opent for stadig nye oppgåver og gjeremål. Det er derfor ei utfordring å få klare grep om muligheiter og grenser for miljøvern i kvardagslivet. Aktivitetar og gjeremål i denne delen av samfunnslivet er mangfaldig, og motivasjonsgrunnlaget likså. Kvardagslivet som ramme gir eit viktig grunnlag for å forstå korleis handtering av miljøomsyn kan skje i ein elles travel og kompleks ramme. Her er ikkje enkle målsettingar styrande, men heller banda mellom praktiske føremål, tradisjon og vanar. Kvardagslivet er imidlertid avhengig av strukturelle rammer som legg til rette for større miljø- og samfunnsmessige mål.

Tradisjonar og vanar

Giddens (1991 og 1997) søker å sjå kvardagslege gjeremål i forhold til den tida vi lever i, og kva som pregar denne. Det moderne samfunn – moderniteten – pregar livet vårt til minste detalj, meiner Giddens (ibid.). Men det er ikkje slik at det vi gjer er styrt utanfrå, heilt og fullt. Det sein-moderne samfunn gjer også at vi kan og skal velje vår eigen livsstil og dermed vår eigen identitet. Moderne refleksivitet heng på det viset saman med at vi dagleg stilles overfor eit mangfald av valmuligheiter. I sin mest ekstreme form fører dette til at mønstra for livsstil endrast med at talet på valmuligheiter utvidast. Vi har gått frå ein auka rett til å vele, til at vi stadig oftare blir nøydte til å foreta meir kompliserte val. Auka valmuligheiter tvingar seg også inn i kvardagslivet. I tidlegare samfunn kopla ein dei fleste gjeremål til tradisjonar, medan ein i det moderne samfunn finn krav om refleksjon rundt desse. Han hevder at kvardagen sine rutinar ikkje lenger har nokon indre binding med fortida. Ein treng likevel ikkje å forkaste tradisjonelle praksisar, berre fordi dei er tradisjonar, seier Giddens (1997):

Tradisjoner kan rettferdiggjøres, men bare i lys av viten som ikke i seg selv er godtgjort av tradisjonen. I kombinasjon med vanens treghet betyr dette at tradisjonen fortsetter å spille en rolle selv i de mest moderniserte moderne samfunn (s. 34-35).

Han hevdar vidare at tradisjonen spelar ein mindre rolle enn mange synest å føresette. For rettferdiggjort tradisjon er ”tradisjon i falsk forkledning”, og får sin identitet utelukkande frå moderne refleksivitet.

Colin Campbell (1996) hevdar delvis det same, men legg meir vekt på at vanar og rutinar har ei stor tyding i praktisk handling. I røyndomen er vanar umogeleg å kome utanom, hevdar Campbell. Han påpeiker at det er ulikskap mellom vanar og tradisjonar fordi tradisjonar har ein normativ styrke – det gir ein peikepinn på korleis ein *burde* handle. Vanar – etter hans tyding – er også meir individuelle rutinar, mens tradisjonar er av sosial art (s. 163). Likskapen er at det som oftast ikkje fell aktøren inn å handle annleis enn det vanane eller tradisjonane tilseier. Likevel ser han ut til å vere samd med Giddens i at tradisjonar som noko ”ubestrideleg” ikkje lenger dominerer samfunnet.

Vanar kan likevel vere sentrale for å forstå handtering av kvardagslivets kompleksitet. Vanar gjer at vi går på autopilot så å seie. Samstundes veit vi at det å endre vanar krev stor innsats. Når vi har innsett at vanane våre ikkje

stemmer overeins med det vi meiner er rett, kan dette opplevast som lite tilfredsstillande over tid – anten må vanane endrast, eller så må vi justere våre moralske krav til oss sjølve.⁴ Forholdet mellom vanar og moral har vore spesielt framheva i den amerikanske pragmatismen. John Dewey (1988/1922) uttrykker det slik:

As habitual creatures we must walk a fine line between (a) blindly letting habits have their sway, and (b) constantly evaluating them. Neither option is optimal. We can plod through life, mindlessly absorbing the habits of our culture, and never intentionally changing them. Or, we may become so interested "in the delights of reflection; we become afraid of assuming the responsibilities of decisive choice and action ... (Dewey 1988/1922: 137)

Vanar er knytt til praktiske muligheiter, dei er på sett og vis praksis i andre orden; grunnlagt i gjentatte praksisar (Gadamer 1975 i LaFollette 2000). Skal vanane endrast, krev det moralsk styrke og refleksjon inntil nye vanar er innarbeida (LaFollette 2000).

At vanar styrer kvardagslivet kjem også fram i fleire forbruksstudiar. Både Methi (2000), Vittersø (2005) og Bugge (2005) syner at innkjøpsrutinar, matvanar og praktiske kvardagsrutinar er sentrale for dei val vi gjer. I kvarfagslivsperspektiv ligg det, slik både Halkier og Hobson syner, ei sentral føring gjennom vanar som muliggjer handlingar. Desse vanane er også sterkt knytt til om vi meistrar miljøomsyn eller ikkje.

Kultur som bindeledd mellom estetikk, etikk og praksis

At haldningar til forureining og miljø er avhengig sosiale og kulturelle føringar, syner mellom anna Mary Douglas (1984) i sine studiar. Ho knyter ideen om ureinsemd (pollution) til to ting. For det første tanken på hygiene, og for det andre respekten for skikk og bruk. I siste samband trekker hun også inn førestillingar om kva som er "hellig" i motsetning til det ureine. Vidare seier ho at ureinsemd i noen tilfeller også kan knyttast til moralske koder og viser mellom anna til at førestillingar om reinsemd kan forenkle moralske konfliktar. Handlingar kan opp-prioriterast moralsk ved å vise til deira "reinsemd" i forhold til andre forureinande handlingar. Moralsk fordømming eller indignasjon over ein handling kan ha ein avskrekkande effekt, meiner Douglas. Tabuførestillingar inneberer altså makt over det handlande mennesket (s. 94). Førestillingar om det

ureine og det reine er altså eit klart kulturelt fenomen, og kan også ligge som ei fortolking i forhold til korleis ein i vårt samfunn skil mellom forureinande og reine handlingar. Også Bourdieu (1977, 1995) er sentralt i forståinga av miljøomsyn i kvardagslivet av den grunn at han tar opp korleis sosialisering er ”inkorporering” av kunnskap. Altså ein type kroppsleggjering av kunnskap som praksis (Broady, 1990). Dette omgrepet ville omgå eit perspektiv kor det enkelte mennesket vert sett som berar av internaliserte sosiale normer, og for å markere tydinga av menneske sin evne til praktisk meistring. Det er ein slik kontekstavhengig praktisk meistring, og ikkje regler eller normer, som utgjer grunnlaget for sann menneskelig ekspertise, hevdar Bourdieu (1977). Inkorporering av ferdigheter som praktisk meistring skjer gjennom deltaking i den sosiale verda, og er sterkt kopla til omgrepet ”habitus”. Som eit resultat av sosiale erfaringar, fysisk aktivitet, tenking og handling i gitte situasjonar, pregar kunnskapen seg inn i mennesket sin kropp og sjel. Dette utgjer samla eit sett av disposisjonar som sett mennesket i stand til å handle, tenke og orientere seg i den sosiale verda. Habitusomgrepet er også særleg egna til å forstå den praksis som vert skildra – fordi omgrepet også omhandlar disposisjonar som tillatar mennesket å handle, tenke og orientere seg i den sosiale omgivnaden (Broady 1990: s. 225).

Bourdieu er også relevant til å forstå ønsket om å ta avstand frå fråtsing, sløsing, og ”bruk og kast”-mentalitet. Dette vert skildra både som ”usmakeleg”, men også ”umoralsk”. Bourdieu (1995) presenterer ein kritisk analyse av dei borgelege sin avsmak for det ”lettevinte”. I den borgelege etikken og estetikken kjem det fram ein ”fysisk” reaksjon – ein magereaksjon – kor folk uttrykker kvalme og liknande for alt som er lettvtint i kunst- og kulturlivet. Det prangande og overflatiske er ikkje attråverdig hjå dei borgelege, fordi det mellom anna viser mangel på refleksjon og mental motstand. Den reine smaken, og smaken som ligg i refleksjonen, står dermed i motsetnad til den smaken som sansane og det umiddelbart attraktive gir (Bourdieu 1995).

Haldningar til miljø og forbruk – forskning på feltet

Haldningar til miljøvern i befolkninga endrast over tid, og har over dei seinare 15 åra svinga litt i styrke. Frå ein tilbakegang rundt årtusensiftet, ser vi i dag, med det nye fokuset på klima, ein ny auiking i medvitte hjå folk.

Norsk statistikk syner at omkring halvparten av befolkninga ser på seg sjølv som miljømedvitne (Nyberg 1999), men viljen til handling er ein god del

mindre og varierer sterkt med ulike område. Dei nyaste statistikkane syner at mellom 80-90 % sorterer avfall (SSB 2004, Norstat 2006). På 1990-talet var enno sjeldan å finne folk som var såkalla miljøvenleg, eller miljøretta i daglegvarebutikkane. Økobarmometeret for 2006 syner no ei tydeleg auke i kjøp av økologiske matvarer. Målinga syner at to av tre kundar, i eit utval av butikkar, handla økologisk produkt av og til. Denne undersøkinga viser også at det er kvinner med barn og med høg utdanning som handlar mest økologisk (Ecommerce 2006, Lavik 1997).

Mange studiar kring miljøengasjement og forbruk kategoriserar befolkninga i forhold til grader av medvit og handling. Desse skilja syner at det ikkje alltid er slik at dei ivrigaste er flinkast ut frå "objektive" mål. Ei undersøking gjort av Prosus (2004) viser at det dei kallar "dei grøne" bruker litt mindre energi til oppvarming og drift av bustaden enn dei "ordinære". Dei grøne bruker også litt mindre energi til sine kvardagsreiser og også på de lange ferie- og fritidsreisene med bil. Derimot bruker dei langt meir energi enn dei ordinære til lange ferie- og fritidsreiser med fly. Omfanget av flyreiser er så stort at dei grøne samla sett kjem ut med det største energiforbruket (Holden og Norland 2004).

Når ein ser på dei ulike områda som vedgår kvardagslivet, er det også ulike komponentar som styrer haldning og handling. På område kjeldesortering er det etter kvart vorte eit krav frå dei ulike renovasjonsselskapa omkring i landet om at hushalda skal sortere søppel, i tillegg er den praktiske muligheiten for å gjere dette betre i dag enn for ti år sida. Kombinasjonen kunnskap og praktiske muligheiter er derfor sentrale element for å forstå folk sine praktiske innsatsar og disposisjonar på miljøområdet.

Med kvantitative undersøkingar får ein eit visst bilete av korleis miljømedvit og miljøomsyn er *utbredt* i samfunnet. Men for å forstå kva som ligg bak desse tala, er det naudsynt å ta i bruk kvalitative metodar. Bente Halkier (1998) argumenterer for at kvantitative undersøkingar er sentrale i denne forskinga, men ikkje tilstrekkeleg for å syne mangfald av erfaring og praksisar for miljøomsyn i kvardagen.

Miljøomsyn i kvardagen

Datamaterialet i denne artikkelen er grunnlagt i eit forskingsprosjekt som har gått over lang tid. Kunnskapen om, og interessa for dette feltet bygger både på egne og andres forskning på miljøomsyn både i kvardagsliv, politikk og næ-

ringsliv. Bakgrunnsdata som ikkje kjem fram i denne presentasjonen, er tidlegare intervju eg sjølv har gjort innanfor same tema og sekundærdata bygd på andres forskning.

Det eg vil bruke mest plass på i denne casestudien, er presentasjon av samtalar med sju kvinner kring miljøomsyn på ulike områder i hushaldet. Som ein fellesnemnar har eg valt å kalle ramma for desse handlingane for kvardagslivet – på grunn av at dette i sum omhandlar samansette omsyn i eit komplekst handlingssystem. Utvalet av informantane er tenkt som et casestudie som har som formål å få nærare innsikt i eit generelt tema.⁵ Caset er dermed berre eit døme på eit meir generelt fenomen, og har sekundær verdi som særskilt tilfelle. Det som er sentralt her, er at dette er tenkt som eit djupdykk i eit generelt fenomen kring miljøomsyn i kvardagslivet. Det generelle kan både vere å søke å forstå korleis folk i det heile makter å handtere miljøomsyn i heimen, men det kan også forståast ut frå tendensen til at kvinner i nokon grad er meir opptatt av dette enn menn (SIFO 2007, TØI 2006, MVB 2007:02). Statistikken (ibid.) syner at kvinner og dei med høg utdanning tenker mest på å ta miljøvennlege val i hushaldet, og dette caset er eit forsøk på å forstå akkurat denne gruppas livsform og motiv betre. Utvalet er gjort med utgangspunkt i dette og på basis av nærleik og tilgang til informantane. Informantane vart så sila gjennom korte ”kartleggingssamtalar” der ein fikk klarlagt korleis dei handsama miljøomsyn. Dei som sa at dei såg seg sjølv som miljøvennleg og opptatt av å ta miljøomsyn, vart interessante for meg. Eit anna sentralt poeng i utvalet er at det er gjort blant folk eg kjende til, og som budde i same kommune som meg sjølv. Argumenta for å gjere det slik, er også at eg kjende til dei strukturelle rammene dei hadde å forholde seg til; kva slags butikkar dei har å velje i, avfallshandteringssystemet og transportsystemet i det området informantane bur. Motivet var altså å finne ei gruppe med ei viss likskap i rammer, praksis og haldningar – for så å finne tendensar og disposisjonar (jf. habitus) som gikk igjen i gruppa.

I tillegg til at alle var kvinner med høg utdanning og var i full jobb, hadde dei alle born under 15 år. Dei var med andre ord ein del av eit hushald med fleir enn eit medlem. Dei budde i eit forstadsområde og var i alderen 30-40 år. Intervjua er analysert ut frå tema og ikkje som enkeltindivid. Eg har valt å ikkje presentere enkeltstemmer, men som ei felles historie. Det er ikkje deira personlege livsform eg er ute etter, men det bilete intervjua samla sett har gitt.

Miljøomsyn og miljømedvit

Å forstå korleis informantane definerte miljøomsyn var eit viktig startgrunnlag for arbeidet. Det første desse kvinnene vart spurte om, var om dei var opptatt av miljø og om dei såg seg sjølv som miljømedvitne. Informantane hadde ein oppfatning av seg sjølv som miljømedvitne. Dei definerte å vere "miljømedviten" som ein kombinasjon av tanke og handling. Det vil seie at dei tenkte på miljø i kvardagen og forsøkte å handle i samsvar med dette. Dei var likevel opptatt av å understreke at dei ikkje var typiske miljøvernarar.

– Ja, delvis, eg er inga "miljøvernar" fordi eg ikkje er konsekvent.

Sjølv om dei svarte utvilsamt ja på spørsmålet om dei var miljømedvitne, og dei meinte også at dei var det meir enn dei fleste.

– Eg er nok meir miljøbevisst enn folk flest, men eg er ikkje miljøvernar, sånn. Det handlar vel heller om kva eg gjer i kvardagen.

Informantane var raske til å operasjonalisere miljømedvit til praktiske handlingar og kvardagslege vaner. For dei handla miljøomsyn om ressurs sparing, redusert og rett (økologisk) innkjøp av varer, miljøvennleg transport og sortering av søppel. I tillegg trakk dei fram at høgt konsum, "overforbruk" og "bruk og kast" var noko dei søkte å unngå som eit ledd i det å ta miljøomsyn. Å vere miljømedvitne handla om å forstå miljøproblema og omsette dette i kvardagslivet.

Mangfaldige omsyn

Forbruk er eit sentralt område i miljøvernssamanheng og i kvardagslivet. I intervju var eg ute etter å få tak i deira praksis og tenking rundt innkjøp og forbruk. Samtalene omhandla både om kva dei såg som viktig og kva som var vanskeleg. Her kom det fram at dette var eit tema med mange grunngevingar, omsyn og motiv. Dei var miljømedvitne, men dei søkte også å ta omsyn til smak, økonomi, helse og oppdraging i forbruket sitt.

Det beste døme på dette var vel i omtalen av adventskalenderen:

– Eit døme på dette er når eg skal lage adventskalender til ungen min. Da vil eg ha ein slik som kan brukast om igjen år etter år – helst som er sjølv laga. Proble-

met er kva eg skal putte i kvar enkelt pakke; det skal vere smått, men ikkje slikt som berre brukast ein gong. Det skal ikkje vere dyrt – da sender eg feil signal – det har jo med oppdraging å gjere også. Ein moglegheit er å putte delar som til slutt blir noko skikkeleg, til dømes puslespillbrikker eller legoklossar. Det siste er litt vanskeleg for da må eg sortere dei slik at dei kjem i rett rekkefølge og kan settast i hop etter kvart. Sokkar og truser er ei anna løysing, det har dei jo bruk for, men det er litt kjedelig.

At kvardagslivet har kompleksitet i føremål og grunngjeving fikk eg også døme på – slik denne informanten uttrykte det:

– Bruker veldig lite eingongsemballasje. Prøver å kjøpe økologisk der det er tilgjengeleg og godt; men eg liker til dømes ikkje økologisk makaroni. Men eg kjører ikkje ekstra rundar for å finne økologisk mat. ... Egg frå frittgåande høns er fint. Må tilføye at helse er ein bit i denne vurderingsskåla. Men det blir litt både – og, er ikkje noko helsefrik heller. ... Men eg er opptatt av berekraft og miljøvenleg landbruk. Eg synest også at lokalprodusert mat kan vere vel så viktig som økologisk dyrking. Liker ikkje at dei driv og kjører maten fram og tilbake heile landet rundt. Vil gjerne støtte det lokale næringslivet.

Dei var opptatt av emballasje, og kjøpte varer som ikkje hadde så mykje av det. Omsynet til helse var også sentralt, men pris fikk også tyding i val av varer. Økologiske varer var også viktig, men ingen såg seg sjølv som heilt gjennomført på det. Somme kjøpte berre når dei såg det, andre valde å handle på butikkar som hadde eit godt utval av økologiske varer. Å ta omsyn til lokalt produserte varer kunne, som sitatet over viser, være like viktig som at varene var økologiske.

– Når det gjeld innkjøp tenker eg på emballasje, og prøver å få tak i økologisk dyrka mat om det finst som eit alternativ. Har orientert meg om kor dei har slike. Eg ser etter til dømes vaskemiddel som er anbefalt av astma og allergiforbundet.

Mangfaldet i grunngjeving og omsyn kjem også fram i helseargumentasjonen. I tillegg til det skulle varene gjerne vere produsert på ”rett” vis – både med omsyn til dyrevern, arbeidsforhold og miljø. Det var også viktig at transporten ikkje medverka til forureining og unødig bruk av ressursar. Når ikkje varene tilfredstiller alle krava, kan det dermed bli eit val mellom ulike omsyn. Vala i slike situasjonar vart ikkje opplevd som moralske dilemma, meir som pragmatiske og praktiske val der og da.

Mulighet og inkorporering

Eit godt døme på Bourdieu sitt poeng om inkorporering og habitus, kunne ein sjå i samanheng med avfallshandtering. Informantane skildra dette som rein rutine eller gode vanar. Her gikk mykje av seg sjølv – særskilt når det var snakk om å legge rett avfall i rett dunk. Samstundes var det slik at det interkommunale avfallsselskapet hadde innført ordningar kor alle husstandar hadde på den tida tre dunkar for sortering; papir, mat/kompostavfall og restavfall. Rundt om i bustadområda fanst miljøstasjonar med konteinrarar for papp (skulle ikkje kastes i pappirdunken), glas (ikkje hermetikk), plastemballasje, og kler/tekstilar. Ordninga med sortering hadde ved intervjutidspunktet eksistert over fleire år, men reglane for kva som skulle sorterast kor hadde endra seg i løpet av perioden. Ein kunne risikera bot eller økt avgift om ein ikkje la rett avfall i rett dunk. Dette skuldast at avfallsselskapet har fått nye produkt som kan gjenvinnast. Intervjua dreidde seg så rundt korleis ein kvitter seg med avfall og kva som var lett og vanskeleg å få til.

Sorterer søppel, men plastsortering er tungvint og vanskeleg, må kjøre det til ein miljøstasjon. Når det ikkje står ein dunk til det utafor huset, så slurver eg litt.

Dei strukturelle forholda gjorde at dei alle sortera søppel, det var dei også – som ei sa; ”pent nøyd til”. Dei gav uttrykk for at det gikk greitt med det som skulle i egne dunkar, men tungvint med det som måtte fraktast bort.

Vi er flinke til det, men eg må innrømme at eg lurar litt glas og papp i restavfallet ein gong imellom. ...Veit ikkje alltid om eg gjer det rette, men eg prøver å gjere mitt beste – eg presser meg sjølv litt.

Avfallshandtering er avhengig av kva som til einkvar tid definerast som rest-søppel og kva som kunne resirkulerast. Sjølv om det kunne ta noko tid å tilpasse seg til nye definisjonar opplevde dei dette som ein praktisk og rutinemessig sak. Overordna dette var dei opptatt av at dei ikkje skulle produsere så mykje søppel gjennom å unngå unødige emballasje og liknande.

Pragmatiske val

Transport var eit interessant tema å ta opp fordi det synta kor tilpassingsdyktige informantane var. Dei hadde tydeleg tilpassa seg i forhold til strukturelle

vilkår, som avstand til arbeid og tilgang til transportmiddel, men også i forhold til haldningar. Dei som budde i nærleiken av arbeidsstaden, svara at dei som regel gikk eller sykla. Grunngevinga varierte imidlertid noko, der miljøomsyn var eitt av fleire argument. Her vart helseargumentet brukt – å gå til jobben vart sett på som god fysisk fostring. Å kombinere fleire gode verdiar gjennom å gå til jobben var også grunner som vart nemnt. Det var ”fint” å kunne kombinere to verdiar gjennom turen til og frå jobb.

Eg går for det meste til og frå jobb, bruker ikkje bil i den samanhengen. Det har ikkje berre med miljø å gjere, mest egen helse. Men eg likar ikkje unødig bilkjøring ... Været har også noko å seie her. Men eg bruker fly mykje i jobbsamheng – sjølv om eg er klar over at det ikkje er miljøvenleg.

Vi har ikkje bil, det er eit bevisst val. Tar buss og sykklar for det meste. Men i låner oss gjerne ein bil når vi skal på tur.

Eg kjører lite bil på korte avstandar har gjort eit bevisst val i forhold til bustad, og har derfor kort veg til arbeid. Driv ikkje og kjører ungane på skole og fritidsaktivitetar. Her er motivasjonen både helse og miljø. Men eg kjører likevel ganske mykje for å kome meg på tur ... ut i naturen osb. Trur eg kjører meir enn miljøvernarar, men mindre enn folk flest.

Haldninga til bilkjøring generelt var både knytt til helse og ressursbruk. Dei syntest det verste med ”matpakkekjøring” var at det var sløsing med ressursar. Sjølv om desse er tydeleg medvitne i forhold til transport og miljø, er dei likevel ikkje konsekvente i eigen handling. Dei har tatt val om at dei i kvardagen, trass i at dette kan vere tungvint, ikkje skal vere avhengige av privatbilen. Likevel reiste dei med fly og brukte bilen i fritidssamheng. Her vart det understreka at dei ikkje hadde dei same valmuligheitene når det gjaldt lengre turar.

Sløseri gir avsmak

Informantane gjorde eit tydeleg poeng av forholdet mellom det umoralske og det uestetiske – som igjen var knytt til kjensle. Dette kom fram i opne spørsmål om kva informantane sjølv reagerte mest på – knytt til egne eller andres åtferd.

Eg synest det er fælt å kaste brukande ting. ... Eg liker å gi kler vidare, spesielt ungane sine kler. ... ein må tenke på det når ein kjøper ting også.

Sløsing og – det dei sjølv kalla bruk-og-kast-mentalitet var noko som gikk igjen som sentralt. Dette gav tydeleg også avsmak og irritasjon. Nokre svara at dei enten gav ting til loppemarknad eller også kjøpte ting der. Men ikkje alle hadde like stor sans for det siste:

Å skifte ut til dømes møbler er vanskeleg nå du ikkje blir kvitt det gamle på ein skikkelig måte...– å kaste det er jo for gale.

Å ta vare på ting som kan brukast igjen var viktig for dei:

Når det gjeld bruk og kast prøver eg å ta vare på det andre kan gjere bruk av. Kler til ungane bør gå i arv. Har ei sperre mot å kaste ting som kan brukast. Det har eg nok heimafrå. Ting som leiker, kler og møbler kan eg gi bort til dei som kan bruke det.

Som ei av informantane uttrykte det:

Eg reagerer spesielt på sløsing av elektrisitet: sånn som oppvarming av gater, hyt-tepalass og liknande. Må seie eg er opprørt over sløsing generelt i samfunnet.

... Elles så synest eg at det å kaste mat stikker ekstra djupt, eg syns det er ekkelt med dei matberga ein ser til dømes på grensebutikkane i Sverige. Alt sånn overflodsgreier er ei påminning om at vi fråsar.

Trass i pragmatiske haldningar til egne val, hadde alle noko dei reagerte kjenslemessig og moralsk på. Unødig småkjøring, bruk-og-kast-mentalitet, forsøpling av nær- og naturmiljøet osv. Her var det også sterke uttrykk som at dei synest det er "vulgært", "ekzelt" eller "kraftig irriterande". Dette er med andre ord praktisk døme på koplinga mellom estetikk og etikk – slik Douglas og Bourdieu påpeiker.

Tungvint, men ikkje konfliktfyllt

I det neste tema som omhandla tiltak og vilkår, synte informantane ei meir nøktern haldning til omgjevnadene. På spørsmål om kva som kunne gjere miljøomsyn lettare/vanskelegare for den enkelte, svara dei først som forbrukarar at for høge prisar, vanskeleg tilgang (til varer og tenester) og manglande informasjon gjorde det vanskeleg. Det virka likevel som om dei meinte at dette berre var ei unnskyldning for ikkje å ta omsyn.

– Eigentleg trur eg ikkje det er så vanskeleg, ein blir litt sløv. Det er komfortabelt å la vere... det handlar vel om at vi vil ha det lettvtint.

– Det kan sjølvsagt vere konfliktfylt innimellom – når det gjeld bilkjøring kan det vere upraktisk å la vere, men eg opplever det ikkje som vanskeleg. Søppelsortering er tungvint når det må kjørast.

At det praktiske er viktig for å tilpasse alle gjeremål har også med muligheit å gjere.

– Det er heller ofte eit tidsspørsmål. Og så det med vanane, når du har vent deg til eit merke på ein vare er det så enkelt å halde seg til det.

Særleg interessant er igjen framhevinga av vanar og rutinar i desse fråsegna. Kvardagslivet har ein tydeleg strukturering gjennom ulike rutinar og gjentakingar. Det var slåande kor lite konfliktfylt dei opplevde det. Ein kunne på dette området vente ei skildring av etiske dilemma og kvardagslivsstress, men det var ikkje det dei trakk fram. Mest gav dei uttrykk for at dei synest slike argument var lettvtinte påskot til ikkje å ta miljøomsyn.

– Konfliktane ein opplever i kvardagen har med lettvtinskaps og travelheit å gjere.

– Ja, ein kunne jo få billegare økologiske varer ... Men eg synest først og fremst at det handlar om å ta eit personleg ansvar ...

– Nye ordningar gjør det tungvint, sånn som til dømes søppelsorteringa vi har no. Men no har vi fått det inn i rutinane og da er det lettare. Men når vi har gjester som bur hjå oss, må eg gå gjennom søpla.

I tillegg understreka dei at endringar, i informasjon eller muligheiter kunne komplisere dette igjen. Det var tydeleg at dei ikkje opplevde særleg tunge verdikonfliktar, berre praktiske utfordringar.

Ja, når det blir for upraktisk, sånn som at ein må kjøre plastavfall til miljøstasjonar.

Men det betydde ikkje at dei sleit med grunnleggande moralske konfliktar til dagleg:

Når det gjeld bilkjøring kan det ver upraktisk å la vere, men eg opplever det ikkje som vanskeleg.

Det såg heller ikkje ut som det var noko mønster kva som til slutt vart utslaget, miljø eller det mest praktiske. Nokre gonger tok dei seg tid til å gjere det dei oppfatta som miljøvenleg og andre gonger vart det for tungvindt. Dei hadde i høg grad eit pragmatisk forhold til dette. Likevel sa dei seg samde i at dette hadde noko med etikk å gjere. Grunngevinga for det var litt ulik, sjølv om alle meinte at etikk var svært relevant. Ei av dei sa det slik:

Ja det vil eg seie, det handlar jo om korleis ein vel å leve og om forholdet til dei og det ein har rundt seg. Det står jo som ein kontrast til forbrukarmentaliteten.
...

Ei anna meinte etikk var sentralt fordi

... det har med verdiar å gjere. Kva som er rette måtar å leve på. Det handlar om ei plikt vi har og om plikt har med moral å gjere så ... Ein lærer seg etter kvart kva som er rett og galt.

Kunnskap

Informantane understreka at kunnskap var naudsynt, men dei hadde ulikt syn på kva kunnskap tydde i denne samanhengen. Nokre nemnde rein vareinformasjon, mens andre kopla det også til overordna kunnskap og ideologi. Andre igjen var spesielt opptatt av grunnlaget for kunnskap, og at deira eigen bakgrunn låg til rette for å få til miljøvern i praksis.

– Eg meiner oppdraging er viktig. Eg trur denne typen kunnskap er kumulativ: Eg trur eg veit mykje meir enn mor mi om dette no, men det var ho som la grunnlaget hjå meg.

Dei fleste meinte også at dei hadde god kunnskap sjølve. Likevel sakna dei informasjon om varer og tenester som gjorde kvardagen lettare.

– Det handlar om å sette informasjonen i system. Slikt som kva som er skadeleg for kropp og natur.

At ulike formar for kunnskap var naudsynt vart også understreka.

– Det handlar både om praktisk kunnskap slikt som sortering og om overordna

kunnskap om miljø for å bli merksam på problemet. Usikker kunnskap gir rom for påskot og forklaringar på kvifor ein ikkje er miljøvenleg.

Kunnskapsgrunnlaget som kom fram i dette konkrete spørsmålet, syner at dette handlar om informasjon frå ekspertisen, men også løysings- og praksisorientert kunnskap basert på tradisjonelle og kontekstuelle kunnskapsformer. Deira praktiske ferdigheiter var trekt fram og understreka i forhold til utviklinga av vanar og rutinar. Kvardagslivet bar for dei preg av praktiske gjeremål med mange omsyn, og kunnskap om ”effektive” måtar å løyse dette på vart like viktig som sjølv miljøinformasjonen. Tilpassing av ny kunnskap til gamal tradisjon så ut til å tyde mykje for handsaming av dette feltet.

Kunnskap, omtanke og muligheit – analytiske dimensjonar

Gjennom studien av miljøomsyn i kvardagslivet har eg funne tre sentrale element som ser ut til å vere fundamentale. Dette kan skildrast som kunnskap, vilje og muligheit. Disse tre mekanismane har sitt utspring i ulike nivå i det sosiale liv – mens kunnskap er ein type kulturell kapital som binder saman samfunn og individ gjennom kultur og informasjon, er vilje nært kopla til det enkelte individ sine moralske og politiske overtydingar. Muligheit sjåast her på som strukturelle og materielle rammer som legger rammer for handlingslivet.

Kunnskap og kulturell kapital

Som tidlegare nemnt er ofte kunnskap og medvit vorte diskutert i miljøsociologi (Dunlap m.fl.2000). I mykje av forskinga på haldningar og miljø har det vore fokus på informasjon og kunnskap (Milbraith 1989, Hobson 2003). Lenge var ein opptatt av å få *merksemd* mot miljøproblema (ibid.). I denne prosessen har informasjon, spesielt av naturvitskapleg art, stått sentralt (Buttel 1996). Etter som fokuset på miljømedvit har auka både politisk og vitskapeleg, har også interessa rundt kunnskapsutvikling auka.

Upresis eller utilstrekkelig informasjon er for mange menneske den største hindringen for å forstå den nære sammenhengen mellom menneskelig aktivitet og organisering, utviklingsmuligheter og naturmiljøet. Det er derfor nødvendig å øke

folks bevissthet og engasjement for å finne løsninger på miljø- og utviklingsproblemene. (Prosus 2003: Kapittel 36.)

Slike fråsegn har vore relativt vanleg i miljødebatten – berre tilstrekkeleg informasjon og kunnskap når ut til ”folk”, kan åtferd endrast. Det ein ikkje har vore like fokusert på, er kva som finst av tradisjonell kunnskap som er i tråd med berekraftig utvikling. Miljøvenlege handlingar kan, som mitt materiale syner, også vere handlingar som tidlegare vart sett på som vanleg kvardagslig hushaldsarbeid utan ein spesiell grøn merkelapp. Kunnskap om miljøproblem kan altså gi ”gamal” (tradisjonell) åtferd ny meining. Dette er i tråd med Giddens sin påstand om at tradisjonar kan gjevast legitimitet i ei moderne refleksiv ramme. Dermed kan ein også kople ny kunnskap til erfaringskunnskap eller praktisk kunnskap. Denne typen kunnskap er likevel avhengig av at ein kjenner dei ”nye” krava til miljøvenleg åtferd, og har kjennskap til kva årsaker og verknader til dømes forureining har. Derfor er miljøkunnskap sentral i motivasjonsprosessane i denne samanhengen. Milbraith (1989) har understreka sosial læring som ein sentral faktor for eit berekraftig samfunn. Kunnskap eller læring om miljøvern og miljøproblem er naudsynt for å få medvit om dei. Dette caset syner også at det kognitive aspektet er viktig, men også at kunnskap ikkje er nokon garanti for at folk tar miljøomsyn i praksis. Praktisk kunnskap om korleis ein handterer hushaldet kan vere av gamal årgang, sjølv om legitimeringa skjer i nye rammer. Ein finn altså aspekt av miljøvern i gamle normer for hushaldsåtferd, slik som til dømes at ein ikkje skal kaste mat. Fleire informantar fortalte om mødrer og bestemødrer som vaska plastposane for å nytte dei om igjen, dette har nok satt spor hjå informantane.

Ut frå dei intervjuar eg har gjort, og andre undersøkingar på same feltet (sjå t.d. Methi, 2000, Hobson 2003) viser det seg at kunnskap og informasjon er viktig. Men det er ikkje alltid at denne prosessen berre går ein veg. Det kan også synest som om at di meir opptatt ein er av å vere miljømedviten, di meir synes ein kunnskap er sentralt. Eit anna trekk som vart trekt fram, var situasjonsavhengig kvardagslivskunnskap, med tydelege moralske føringar. Dei fleste kvinnene i mitt materiale er oppdratt til nøysemd og å tenke helse. Denne kunnskapen var innebygd i praksis, den var til stades i aktivitetane ved kjøkkenbenken så å seie. I tillegg viste det seg at helsemotiva kunne lett kombinerast med det miljøvenlege. Nøysemda kunne omsettast til miljøvenleg åtferd i tilknytning til redusert forbruk av varer og elektrisitet. Dermed kan det synest som om kunnskap må bygge på noko som er der ”frå før”. Når miljø-

vern passer inn i det ”regime” som allereie herskar i heimen, ser det ut til at det har lettare for å feste seg. Dette er likevel uløyseleg knytt til det verdi-grunnlaget forbrukaren har med seg. Teoriane om kvardagslivet og livsverda som vart gjort innleiingsvis, er ei god ramme for å forstå dei skildringane som informantane gir.

Informantane mine tilhøyre alle samfunnsgrupper med høg utdanning og kan dermed koplast til borgarskapet med høg kulturell kapital og borgarskapets habitus. Deira uttrykk for motstand mot ein forbruksmentalitet og sløsing var slåande lik den avsmak Bourdieu skildrar. Bourdieu har med sin analyse av dette eit anna budskap enn det eg har – nemlig ein kritikk av denne ”reine smaken”. I mitt arbeid er kanskje den reine smaken, når den blir knytt til miljøomsyn, meir moralsk attråverdig enn det Bourdieu gir uttrykk for. Likevel kan det gi ein fruktbar analyse av kva kulturell basis som avstanden til sløseri og stort forbruk, som ligg hjå informantgruppa mi. Den kan gi ein forsterka motivasjon til å vere fråhaldne frå den auka forbruksmentaliteten ein har sett hjå nokre samfunnsgrupper dei seinare åra.

Tilhøyre til ei samfunnsgruppe eller klasse er kanskje likevel ikkje det mest sentrale elementet for miljøomsyn i kvardagen. Ein kan heller sjå det som ein av mange faktorar som gir slik åtferd aksept, og dermed skaper mindre sosial og moralsk motstand. Tilhøyre til ein klassekultur som har eit ”kompatibelt” normativt grunnlag med miljøomsyn, gjer det lettare å integrere dette i praksis, men er likevel ikkje naudsynt. I tråd med ei av problemstillingane mine, er dette altså eit av vilkåra som har tyding for at moralske overtydingar kan etterlevast i praksis. Ei anna forklaring på samanhengen mellom miljøomsyn og klassetilhøyre finn ein i Dickens (1992). Han meiner at dette i tillegg kan skuldast at ”the less well-paid but better educated middleclass”, vel å ikkje ha eit høgt forbruksnivå (Dickens 1992 s.162). Kombinasjonen av høg kulturell kapital med ein relativt låg materiell kapital gir god innpass til miljøomsyn. Dei har med andre ord rett og slett ikkje råd til å sløse (ibid.).

Omtanke og vilje

Kunnskap om miljø er viktig, men for å handle i samsvar med det ein har lært, ser det ut til at ein moralsk dimensjon må vere til stades. Dette vart understreka av informantane i intervjuet. Dei meinte det handla om moral og

kva lags liv dei ville leve. Samstundes vart det også understreka at det handla om korleis dei ikkje ville leve, og kva slags samfunn dei ikkje ville ha. Da er vi tilbake til det som eg i det første avsnittet knytt til bruk-og-kast-mentaliteten, og sløsing. Deira understreking av at sløsing med gode var forkasteleg, må sjåast som ein viktig motivasjonsfaktor her. Deira bilete av korleis dei ikkje ville ha det, vart omsett til ein sterk vilje hjå dei. Dette kan forståast i lys av det nokre vil kalle dygd og andre vil kalle karakter (Aristoteles 1985, Campbell 1996). Campbell skildrar dette som eit aspekt ved åtferd som er søkt kontrollert av vilje og er moralsk signifikant (Campbell 1996 s. 153).

Miljøomsyn og andre omsyn fell på mange område saman. Det gjeld til dømes på områder som helse. Ein kan heller ikkje sjå bort frå at haldningane kan assosierast med eit puritansk etikkgrunnlag som informantane gav uttrykk for å ha vorte oppdratt innanfor (Botvar 1996). Sjølv om det ikkje er religiøst grunngjeve sit nøysemd som verdi relativt sterkt og kunne kombinerast med miljømedvit. Her finst det nok forskjellar mellom generasjonar (Ødven 1997). Også andre muligheiter til å kombinere verdiar er sentrale. Eit døme er når det kan knytast til deira oppdraging av eigne ungar, dei ville lære ungane nøysemd. Å spare pengar var også ein viktig faktor, i til dømes innkjøp, gjenbruk og det å spare strøm. At åtferd som i tillegg til å vere miljøvenlege, også er helsefremjande, er viktig. Det gjeld som vi har vist før både økologisk mat og valet om å bruke beina i staden for bilen til og frå jobb.

Mange undersøkingar viser at miljøpolitiske aktivitetar heng saman med grad av miljømedvit (Nyberg 1997, Zavestoski 2001, Skoglund Ramm 1997, Methi 2000). Men det er forskjell på å vere miljøpolitisk aktiv og å ta miljøomsyn i kvardagen. Nyberg viser at søppelsortering er meir avhengig av tilgang, enn av engasjement (Nyberg 1997). Her kjem vi imidlertid inn på meir praktiske fordelar eller ulemper av å handle miljøvennleg. Praktiske muligheiter kan vere vel så viktig som kunnskap og vilje.

Muligheiter

Miljøpolitikk kan innebere eit sett av ulike grep og virkemiddel, frå juridisk og økonomiske til haldningsskapande. Auka muligheit til å finne rimelege alternative måtar å handle ut frå kunnskap og omtanke ser ut til å finne klangbotn hjå mange. I ein strevsam kvardag kjenner ein til at strukturar tvingar ein inn ein livsstil som kan stride imot eiga overtidding. Om det er reell struk-

turtvang eller om strukturane verkar førande kan vel diskuteraast.⁶ Likevel er det utvilsamt at praktisk tilrettelegging som god og rimeleg kollektivt transporttilbod, opplegg som legg til rette for sortering av søppel og tilbod av økologiske matvarer, gjer det lettare å leve i samsvar med vilje til og kunnskap om miljøomsyn.

Informantane i denne undersøkinga hadde klare idear om kva som ville gjere miljøomsyn meir lettvtint i kvardagen, men understreka samstundes at ikkje lettvtintskap skulle vere ei drivkraft. Det at dei ikkje vart stoppa av manglande tilrettelegging, synta at dei hadde både kunnskap og vilje nok til å ta miljøomsyn. Dette vert styrka av tidlegare undersøkingar. Methi (2000) syner at manglande tilrettelegging er mest demotiverande på det ho kallar 'den vanlege forbrukaren'. Når det kjem til dei miljøbevisste, syner ho at dette ikkje påverkar dei like sterkt. Ho seier dei 'miljøinteresserte' ikkje synes like apatiske og nedtrykt, men meir trena i å takle det komplekse. Dette vert også understreka i dei intervjuar eg gjorde, dei såg ikkje konfliktane som særleg hemmande. Problema med at det er tungvtint og til tider upraktisk var forventa som eit sentralt poeng hjå informantane, men dette plaga dei tydelegvis ikkje. Dei tilpassa heller kvardagen til mange og ulike verdiar og gjeremål.

Miljøomsyn i kvardagslivet – Oppsummering og avslutning

På mange vis kunne ein tenke at krav til miljøpolitiske tiltak slik som gjennom søppelsortering, ville vere eit døme på at systemverden koloniaserer livsverda. Slik ser det ikkje ut til å ha blitt, snarare har det skjedd ein omdefinering og tilpassing slik at miljøomsynet vert tilpassa kvardagslivet og ikkje omvendt. Samstundes kan ein sjå ei pragmatisk tilpassing av ulike rasjonalitetar og verdiar til praktiske gjeremål i kvardagen.

Kvardagslivstudiar gir oss moglegheit til å gå inn i folk sine røynsler og opnar for forståing av kva fortolking av eksisterande diskursar som slår inn. Kulturelle føringar knytt til haldningar til forbruk generelt ser ut til å ha innverknad, om dei har sitt feste i kvardagstradisjon, etikk eller klassekultur (jf. Bourdieu). Dette, kombinert med politisk motiverte haldningar – modernitetens legitimering av tradisjon (jf. Giddens), gjer at vanar og ritual lett kan omsettast og vidareførast utan for mykje omkalfatring av kvardagslivet. Kvardagslivet består i stor grad av å få mange omsyn inn i rutinar og praktiske ordningar. Det ein gjer i kvardagslivet er på sett og vis ein dygd kopla til det naud-

synte eller som ein informant sa "Eg gjer dette, fordi det er det ein *skal* gjere". Denne artikkelen har satt søkelyset på korleis dagens miljøpolitikk kan fortone seg for ei lita gruppe samfunnsborgarar i deira kvardagsliv. Oppsummeringsvis kan vi seie at informantane i dette caset, trass i god og relevant kunnskap og gode intensjonar, var avhengige av å sjå muligheita til å følgje opp dette i praksis. Sjølv om dei til dels uttrykte dårlig samvit for at dei ikkje klarte å følgje opp miljøomsyn på alle dei områda dei ynskte, opplevde dei det likevel ikkje som særleg konfliktfullt i kvardagen. Omsynet til miljøet påverka sjølv sagt korleis tid og ressursar vart prioritert. Særleg interessant er deira medvit om krav til å få mange (og til dels motstridande) verdiar og oppgåver i kvardagen til å gå i hop. Eit interessant funn var at dei var pragmatiske med omsyn til sine prioriteringar. Det at dei var pragmatiske innebar likevel ikkje at dei tok lett på sine val, snarare tvert om. Det innebar heller at dei såg praktiske muligheiter som sentralt når det kom til å sette miljøomsyn ut i livet. Slik sett kan ein på sett og vis seie at det var nær kopling mellom handling og haldning, med at dei vurderte, og omdefinerte allereie eksisterande vanar innanfor deira verdi- og moraloppfatningar. Dette er noko vi kan kalle miljøvenleg habitus fordra av inkorporert kunnskap om kvardagsliv og miljøomsyn.

Notes

1. Dette var ein av grunnane for oppretting av miljøheimevernet i 1991 frå initiativ frå Norges Naturvernforbund.
2. Sykkelsalget nådde ein topp på 330 000 solgte sykklar i 1991. (Syklistenes Landsforening 1997).
3. Oikos er gresk og tyder hushald.
4. Jamfør teorien om kognitiv dissonans (Festinger 1957).
5. Ein annan grunn til at dette kan kallast eit case er at studien i utgangspunktet inngikk som ein av fleire studier i eit større arbeid kring miljøomsyn. Sjå Skorstad 2005.
6. Kolbenstvedt og Vibe (1991) tok opp dette spørsmålet i tilknytning til bilbruk og viste at det som ofte vart opplevd som systemtvang, ikkje var tvingande men førande i kvardagen. Ein kunne til dømes vele å ikkje dra på tur når ein var avhengig av bil eller fly.

Litteratur

Aristoteles (– /1999) *Nicomachean Ethics*. Engelsk utgåve oversatt av Terence Irwin Hackett Publishing Company 1985 – Norsk utgåve: Den Nikoma-

- kiske etikk ved Rabbås m.fl. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag
- Beck, U. (1992) *Risk Society*. London: Sage, 1992
- Benton, T. (2001) "Environmental sociology: Controversy and Continuity" *Sosiologisk tidsskrift* nr.1 2001
- Berge, G. og A. Amundsen (2001) "Holdninger og Transportmiddelvalg". En litteraturstudie TØI rapport 512/2001
- Bourdieu, P. (1977) *Outline of a theory of practice*. Cambridge University Press, 1977.
- Bourdieu, P. (1995/1979) *Distinksjonen – En sosiologisk kritikk av dømmekraften*. Pax Forlag A/S, Oslo 1995
- Broadly, D. (1990) *Sociologi och epistemologi : om Pierre Bourdieus författarskap och den historiska epistemologin*. Stockholm : HLS förlag
- Buttel, F. (1996) "Environment and Recourse Sociology: Theoretical Issues and Opportunities for Synthesis". *Rural Sociology* Vol. 61 (1996) s. 56-76
- Campbell, C. (1996) "Detraditionalization, character and the limits to agency". I: Heelas, Paul. Lash, Scott & Morris, Paul Detraditionalization: critical reflections on authority and identity. Cambridge, Mass.: Blackwell
- Cohen, M. & J. Murphy (eds.) (2001) *Exploring Sustainable Consumption – Environmental Policy and the social sciences*. Oxford: Pergamon (Elsevier Science Ltd)
- Dewey, J. (1988/1922) *Human Nature and Conduct*. Carbondale, IL: Southern Illinois University Press
- Dickens, P. (1992) *Society and Nature : towards a green social theory*. Philadelphia, Penn.: Temple University Press
- Douglas, M. (1966/1991) *Purity and Danger: an analysis of concepts of pollution and taboo*. London: Routledge
- Dunlap, R., K.D. Van Liere, A.G Mertig & R.E. Jones (2000) "Measuring Endorsement of the New Ecological Paradigm: A Revised NEP Scale – Statistical Data Included" *Journal of Social Issues*, Vol. 56 No. 3, 2000
- Ecommerce (2006) "Over halvparten velger økologisk – og de vil ha meir", Pressemelding <http://www.ecocommerce.no/articles/press-nov2006.htm>
- Enger, A. (1995) "Kildesortering. Forholdet mellom forbrukerens holdning og handling". SIFO-rapport 11:95
- Festinger, L. (1957) *A Theory of Cognitive Dissonance*. Stanford, Calif.: Stanford University Press
- Fjørtoft, K. og B. Skorstad (1998) *Etikk i sosialt arbeid – mellom samfunnsplikt og personlig ansvar*. Oslo: Ad Notam Gyldendal

- Flyvbjerg, B. (2001) *Making Social Science Matter : Why Social Inquiry Fails and How It Can Succeed Again*. Cambridge University Press
- Giddens, A. (1991) *Modernity and Self-Identity: Self and society in the late modern age*. Cambridge: Polity Press
- Giddens, A. (1994) "Industrialization, Ecology, and the development of life politics" i: D'Antonio & al (1994) *Ecology, Society & the Quality of Life*. Transaction Publishers New Brunswick and London
- Giddens, A. (1997) *Modernitetes konsekvenser*. Oslo: Pax forlag
- Gullestad, M. (1989) *Kultur og hverdagsliv – på sporet av det moderne Norge*. Oslo: Universitetsforlaget
- Habermas, J. (1984) *The Theory of Communicative Action*. Boston: Beacon Press
- Habermas, J. (1990) "Discourse Ethics – Note on a Program of Philosophical Justification". I: *Moral Consciousness and Communicative Action* Cambridge: Polity Press
- Halkier, B. (1998) "Forbrug og miljø: Betydningen af hverdagslivets erfaringar" *Sociologi i dag* nr. 2 /298 s. 5-32
- Heelas, P., Lash, S. & P. Morris (1996) *Detraditionalization: critical reflections on authority and identity*. Cambridge, Mass.: Blackwell
- Hobson, K.(2003) "Thinking habits into action: The role of knowledge and process in questioning household consumption practices" *Local Environment*, 8 (1), 95-112, 2003.
- Holden, E. og I.T. Norland (2004) "SusHomes – En undersøkelse av husholdningers forbruk av energi til bolig og transport" i: Stor-Oslo Dokumentasjonsrapport. Rapport nr. 3/2004, Oslo: ProSus
- Knowles, J. (2000) *Vitenskap, rasjonalitet og common sence*. Oslo: Cappelen akademisk forlag
- Kolbenstvedt, M. og N. Vibe (1991) "Bilkjøring, strukturell tvang eller umoral?" Innlegg på Norsk Sosiologiforenings vinterseminar 3.-6.1.1991
- Lavik, R. (1997) "Miljøengasjement i endring?" SIFO Arbeidsrapport 7:97
- Lavik, R. (1999) "Miljømonitor. Metodologiske erfaringar" SIFO Arbeidsnotat nr. 5-1999
- Lidskog, R. (1995) "Mellom Sociologi och ecologi? Om det sociologiska studiet av miljöfrågan" *Sociologisk Forskning* 2/1995 s. 7-37
- Methi, N. (2000) "Miljøvernets plass i hverdagslivet. Intervjuer med utvalgte forbrukere." SIFO rapport nr. 8
- Milbraith, L. (1984) *Environmentalists – The vanguard for a new society*. Al-

- bany: State University of New York Press
- Milbraith, L. (1989) *Envisioning a Sustainable Society – Learning our Way Out*. State of New York Press
- Milbraith, L. (1996) *Learning to Think Environmentally: While There is Still Time*. Albany New York, State University
- Murphy, R. (1997) *Sociology and Nature – Social Action in Context*. Boulder, Colorado: Westview Press
- Nilsen, A. (red.) (1997) *Miljøsosiologi: samfunn, miljø og natur*. Oslo: Pax
- Norsk Petroleumsinstitutt (2001) "Etterspørselen etter bensin – Om sammenhenger mellom pris, etterspørsel og utslipp"
<http://www.np.no/ktml2/files/uploads/Rapporter/NP-bensin.pdf>
- Norstat (2006) "Vi kildesorterer som aldri før, men få tror at det nytter"
http://www.veolia.no/internett/cms36no_ON.nsf
- Nyberg, A. (1999) "Miljømonitor. Stabilitet og endring i forbrukernes miljøengasjement." SIFO-rapport 6:99
- Prosus (2003) "ProSus Guide til Agenda 21 i Noreg"
- Prosus (2004) "SusHomes – En undersøkelse av husholdningers forbruk av energi til bolig og transport i Osloområdet" Dokumentasjonsrapport Rapport nr. 3/04
- Ramm, J.S. (1997) "Forbrukernes miljøinnsats: kildesortering, innkjøps- og energiatferd" SIFO rapport nr. 2
- Schütz, A. (1951/1978) "Handlingsbegrepet" utdrag frå "Choosing among projects of action" i: Østerberg, Dag (red.) (1978) *Handling og samfunn*. Oslo, Pax Forlag (Originalartikkelen er frå Philosophy and Phenomenological Research 1951 No. 12: 161-184.)
- Schütz, A. (1962) "Collected Papers". I: *The Problem of Social Reality*. Maurice Natanson (ed.). The Hague: Martinus Nijhoff
- Seippel, Ø. (2000) "En skole for en bærekraftig utvikling? : kunnskap, holdninger og praktisk atferd blant norske skoleelever" Rapport/ProSus; nr. 5/96
- Seippel, Ø. (2000) *Modernitet, politikk og miljø*. Avhandling (dr. polit.) – Universitetet i Oslo, Rapport/Institutt for samfunnsforskning
- Skorstad, B. (1991) *Å Tenke det; ønske det; ville det; men gjøre det! – En sosiologisk analyse av forholdet mellom miljøvern og privatbilisme* Hovedfagsoppgave i Sosiologi/sosialpolitikk, Institutt for samfunnsvitenskap, Universitetet i Tromsø,
- Skorstad, B. (2005) "Miljø, kunnskap og moral – tre casestudier av miljøom-

- syn" Dr. polit avhandling , Universitetet i Tromsø 2005
- Statistisk sentralbyrå (1998) "Ukens statistikk" nr. 36, 1998
- Statistisk sentralbyrå (2004) "Hushaldsavfall 2003" <http://www.ssb.no/emner/01/05/10/avfkomm/>
- Stiftelsen Miljømerking (2005) "Om Svanemerket: <http://www.ecolabel.no/cgi-bin/svanen/imaker?id=113&visdybde=2&aktiv=113> (22.03.2005)
- Strandbakken, P. (1995) "Sustainable Consumption – Theoretical and Empirical Debate on Sustainable Consumption" SIFO-Rapport no. 1 1995
- Straume, I.S. (2002) "Den avpolitiserende miljødebatten". *Samtiden* nr. 2
- Stø, E., P. Strandbakken and M. Strand (2002) "Consumers and environmental information. – A survey of consumers' use of and attitudes towards environmental product information in Germany, Italy, Norway and Spain". *Professional Report* No. 3
- Syklistenes landsforening (1997) "Historikk Syklistenes Landsforening – 50 år (1997)" http://www.slf.no/Om_SLF/5002 (22.03.2005)
- Sørensen, M.P. (2004) *Den politiske forbruger: i det liberale samfund*. København: H. Reitzels forlag
- Throne-Holst, H. (1999) "Forbrukernes roller i miljøpolitiske suksesser : fosfatforbudet i tøyvaskemidler: husmoraksjonen i Mjøsområdet" Arbeidsrapport / Statens institutt for forbruksforskning; nr. 1
- Torjusen, H et. Al.(1999) "Økologisk produsert mat: forbrukernes vurderinger og bruksmønster : en spørreundersøkelse fra Stange- og Hamarområdet" SIFO – rapport; nr. 5
- Ødven, A. M. (1996) "Nøysomhet og postmaterialisme – En kvantitativ studie av miljøbevissthet og miljøvennlige handlinger" Hovedoppgave våren 1996 Sosiologisk institutt, Universitetet i Bergen.

Norsk samandrag

Artikkelen er ei skildring av nokre forhold som ligg til grunn for miljøvenleg åtferd i kvardagen og forhold som set grenser for slik åtferd. Denne casestudien syner kva vilkår som kan drive handling med ein integrert miljøetikk framover, men også dei mange grenser for miljøomsyn som ligg i kvardagen. Sett i lys av miljøproblematikken generelt kan artikkelen sjåast som eit døme på *korleis ein miljøpolitikk som overfører ansvar for praktisk miljøomsyn til den enkelte kan fortone seg*. Med utgangspunkt i kvinner si oppleving og etterleving

av miljøkrav i kvardagslivet, analyserast kva vilkår som gir føringar og kva som set grensar for miljøomsyn. Kvardagslivet og livsverda er sentrale rammer og er eit sosialt felt der kunnskap og moral er nært samanvevd med praksis og kultur. Kompleksitet med eit mangfald av omsyn gjer kvardagslivet særleg interessant for ein miljøsociologisk studie. Artikkelen syner at handlingsforma som nyttast hjå aktørane som lykkast å integrere miljøomsyn i kvardagsliv, makter å kople dette til tradisjonelt hushaldsarbeid og gode rutinar. Likevel er aktørane avhengige av tilrettelegging og strukturelle føringar som ligger utanfor deira daglege rekkevidde.